

GODIŠNJI
IZVJEŠTAJ
2017

ASOCIJACIJA XY

A Member Association of

SADRŽAJ

1. XY- ZDRAVSTVENE USLUGE ZA MLADE PRIJATELJSKI CENTAR ZA ZDRAVLJE MLADIH XY	4
2. UNAPREĐENJE STRATEŠKOG OKVIRA ZA SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE I PRAVA U BIH	8
3. EDUKACIJA U OBLASTI ZDRAVLJA, ZDRAVIH STILOVA ŽIVOTA I REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA U BOSANSKO PODRINJSKOM KANTONU	12
4. PRAVA I PRILIKE: INTEGRACIJA NAUČNO BAZIRANE SVEOBUHVAATNE EDUKACIJE O SEKSUALNOSTI U FORMALNU I NEFORMALNU EDUKACIJU	16
5. YSAFE BIH U 2017. GODINI	20
6. PREVENCIJA NASILJA: INICIJATIVA MLADIĆA: PROMOVIRANJE ZDRAVIJIH ŽIVOTNIH STILOVA MEĐU MLADIMA U BOSNI I HERCEGOVINI OSPORAVANJEM RODNIH STEREOTIPA	22
7. SVEOBUHVAATNI PRISTUP U UKLJUČIVANJU MLADIĆA I MEDIJA U PREVENCIJI NASILJA PREMA ŽENAMA I NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI	28
8. MENTALNO ZDRAVLJE U BIH	32
9. VIDLJIVOST ASOCIJACIJE XY ZA 2017. GODINU	46

XY- ZDRAVSTVENE USLUGE ZA MLADE

PRIJATELJSKI CENTAR ZA ZDRAVLJE MLADIH XY

TRAJANJE: 2004 - kontinuirano

DONATOR: IPPF

LOKACIJA: Sarajevo

**Stručnjaci koji
rade u PCZM XY koriste
prijateljski pristup u radu sa
mladim ljudima,
senzibilizirani su da prepoznaju
i odgovore na specifične
potrebe mladih, poštujući
principe privatnosti,
povjerljivosti i
različitosti.**

O PRIJATELJSKOM CENTRU ZA ZDRAVLJE MLADIH (PCZM)

Prijateljski centar za zdravlje mladih (PCZM) Asocijacije XY je nastao kao odgovor na nepostojanje servisa za mlade ljude koji na adekvatan način štite i njeguju njihovo zdravlje.

Počeo je sa radom 2004. godine, uspostavljanjem prvog Savjetovališta za seksualno i reproduktivno zdravlje u Bosni i Hercegovini, a upotpunjen je otvaranjem medicinske ordinacije u okviru koje se pružaju ginekološke i dermatovenerološke usluge.

PCZM predstavlja jedinstveno mjesto gdje mladi ljudi, a posebno oni najranjiviji, u prijateljskom okruženju dobijaju odgovore na svoja pitanja i podršku koja im je potrebna.

Rad PCZM XY je usklađen sa preporukama i standardima Svjetske zdravstvene organizacije, IPPF-a, zasnovan je na dobrim praksama i kontinuirano se unapređuje i razvija. Mišljenja klijenata se redovno prikupljaju i integriraju u praksu rada ovog centra.

Prijateljski centar za zdravlje mladih je u 2017. godini, omogućio pristup visokokvalitetnim uslugama iz oblasti zdravlja, reproduktivnog zdravlja, odrastanja i zdravih stilova života za 5736 mladih i ranjivih osoba.

XY RODITELJSKI SAVJETNIK

Pozitivni komentari mladih ljudi na dobivene usluge u PCZM nas dodatno motiviraju da i dalje unapređujemo svoje usluge. Naš cilj su zdravi mladi ljudi koji donose informirane i zdrave odluke.

USLUGE I KLIJENTI PRIJATELJSKOG CENTRA ZA ZDRAVLJE MLADIH

U Prijateljskom centru za zdravlje mladih XY, mladi ljudi od 14 do 26 godina mogu posjetiti slijedeće servise:

- **Ginekološku ordinaciju** gdje stručni tim koji se sastoji od ginekologinje, ginekologa, i medicinske sestre pružaju ginekološke usluge djevojkama, tri puta u toku radne sedmice, koristeći neizostavni prijateljski pristup kojeg su klijentice prepoznale kao ključnu specifičnost našeg centra. U toku 2017. godine medicinski tim je pružio više od 3000 usluga klijenticama iz Sarajeva, Istocnog Sarajeva i drugih gradova BiH.
- **Dermatovenerološku ordinaciju** prilagođenu zdravstvenim potrebama muškaraca u vezi otkrivanja spolno prenosivih infekcija, njihove dijagnostike i liječenja. Promjene na koži, vidljivim sluznicama, noktima i kosi se tretiraju kod mladića i djevojkama. Dermatovenerološku ordinaciju je u prošloj godini posjetilo 177 osoba.
- **Savjetovalište XY** je osim mladim ljudima, dostupno i drugim kategorijama društva, profesionalcima i roditeljima koji pokušavaju pomoći mladima u odrastanju, njihovim prevelikim očekivanjima i psihosocijalnim problemima.

Posebno smo ponosni što naše savjetovalište kontaktira sve veći broj roditelja koji traže pomoć i podršku kako bi se lakše nosili sa izazovima roditeljstva. Zbog toga smo uspostavili Facebook grupu podrške – XY Roditeljski savjetnik.

Usluge savjetovanja su dostupne u prostorijama Prijateljskog centra za zdravlje mladih, putem telefona, Skype-a, mail-a, online servisa na web stranici. U 2017. je broj osoba, koji je potražio usluge savjetovanja, u odnosu na prethodnu godinu, porastao za više od 10 % i iznosio je 3422 osobe.

UNAPREĐENJE STRATEŠKOG OKVIRA ZA SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE I PRAVA U BIH

TRAJANJE: maj – decembar 2017.
(nastavak)

DONATOR: UNFPA

LOKACIJA: BiH

OPIS PROJEKTA

Asocijacija XY je u 2017. godini nastavila saradnju sa Populacionim Fondom Ujedinjenih Nacija (UNFPA) na unapređenju strateškog okvira za seksualno i reproduktivno zdravlje i prava (SRZIP) u Bosni i Hercegovini. Ovaj projekt predstavlja kontinuitet u djelovanju Asocijacije XY koja je inicirala razvoj strateških dokumenata u oblasti SRZIP i bila je podrška vlasti u procesu razvoja Strategije za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava FBiH 2010 – 2019 i Politike za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u RS 2012 – 2017.

AKTIVNOSTI I REZULTATI

Rezultati analiza situacije u oblasti SRZIP koje su sprovedene u 2016. su korištene kao polazna osnova za kreiranje novih strategija u Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

U Federaciji Bosne i Hercegovine

Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Federaciji BiH 2020-2026 predstavlja odlučnost Federalnog Ministarstva zdravstva da prioritete u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja inkorporira u strateško djelovanje institucije kroz Strateški plan razvoja zdravstva Federacije BiH. Strategija se nastavlja na prethodno sprovedenu i revidiranu Strategiju za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Federaciji BiH 2010 – 2019 i predstavlja korak dalje prema jačanju strateškog okvira za planiranje porodice i promociju i zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Federaciji BiH.

Radna grupa čiji je član i predstavnik Asocijacije XY, koju je imenovao Federalni Ministar zdravstva je izradila prijedlog Strategije koja je komplementarna sa okvirom održivih razvojnih ciljeva, evropskom strategijom i akcionim planom o seksualnom i reproduktivnom zdravlju Svjetske zdravstvene organizacije.

Rezultati u Federaciji BiH za 2017. su:

- Kreiran prijedlog dokumenta „Okvir za strateški program: Unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2020 – 2026“;
- Preporuke postojećih istraživanja, studija i procjena situacije u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja (SRZ) uvršteni u dokument;
- Prijedlozi indikatora u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja u okviru prioritetnih ciljeva strategije se baziraju na SRZ indikatorima održivih razvojnih ciljeva.

U Republici Srpskoj

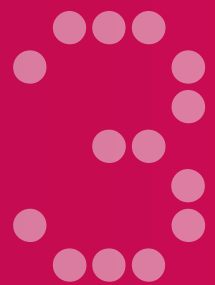
Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske je također posvećeno integraciji prioriteta u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja u strateško djelovanje ove institucije.

Strategija za unaprjeđenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Republici Srpskoj 2018-2028 je dokument proizašao iz prethodno razvijene Politike za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u RS 2012 – 2017 i vodi ka jačanju strateškog okvira za planiranje porodice i promociju i zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Republici Srpskoj.

Radna grupa, čiji je član i predstavnik Asocijacije XY, koju je imenovao Ministar zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske je intenzivno radila na dokumentu Strategije i u njega integrirala najnovije preporuke i prakse evropskih dokumenata u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, uključujući i SRZiP indikatore održivih razvojnih ciljeva.

Rezultati zajedničke saradnje u Republici Srpskoj za 2017. su:

- Kreiran prijedlog dokumenta Strategije za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u Republici Srpskoj za period 2018-2028;
- Preporuke postojećih istraživanja, studija i procjena situacije u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja (SRZ) uvršteni u dokument;
- Prijedlog indikatora u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja na osnovu prioritetnih ciljeva strategije se baziraju na SRZ indikatorima održivih razvojnih ciljeva

EDUKACIJA U OBLASTI ZDRAVLJA, ZDRAVIH STILOVA ŽIVOTA I REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA U BOSANSKO PODRINJSKOM KANTONU

TRAJANJE: maj – decembar 2017.
DONATOR: UNFPA
LOKACIJA: BPK - Goražde

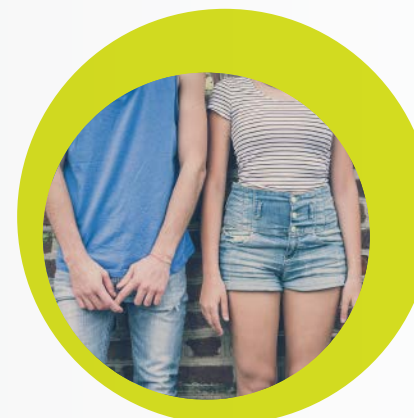
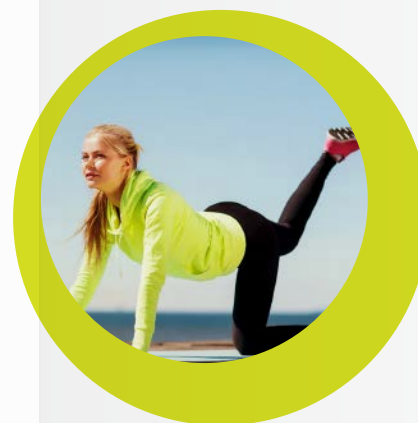
O PROJEKTU

Asocijacija XY je i u 2017. uz podršku Populacionog Fonda Ujedinjenih Nacija (UNFPA) radila na poboljšanju uslova za sprovedbu kvalitetnije edukacije o zdravim stilovima života i reproduktivnim zdravljem.

UNFPA i Asocijacija XY strateški rade na unapređenju kvalitete programa u oblasti zdravih stilova života uključujući i sveobuhvatnu edukaciju o seksualnosti, putem obrazovnog sistema i kroz rad u zajednici, prateći i primjenjujući međunarodne standarde i preporuke iz ove oblasti.

Tokom 2013 godine, Asocijacija XY i Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo su uveli novi predmet u osnovnoškolsko obrazovanje pod nazivom Zdravi životni stilovi. Predmet je kao alternativni od tada odabralo i slušalo 869 učenika u 38 škola Kantona Sarajevo.

U 2016. godini, Asocijacija XY je uspostavila saradnju sa predstavnicima Ministarstva obrazovanja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Eksperti imenovani od strane Ministra obrazovanja su sproveli kratku procjenu za uvođenje predmeta Zdravi stilovi života. Najznačajniji rezultat procjene je da je neophodno sprovesti dubinsku, sveobuhvatnu i međusektorsku analizu nastavnog plana i programa ovog kantona u svrhu identifikacije mogućnosti za uvođenje edukacije o zdravim stilovima života i reproduktivnom zdravlju.

SPROVEDENE AKTIVNOSTI I REZULTATI

Kako bi povećala pristup ovim temama, Asocijacija XY je 2016. godini uspostavila saradnju sa Ministarstvom obrazovanja Bosansko – podrinjskog kantona koje je imenovalo ekspertnu radnu grupu za sprovedbu procjene mogućnosti uvođenja Zdravih stilova života i reproduktivnog zdravlja u obrazovni sistem ovog kantona. Ekspertice su analizirale nastavni plan i program kao i udžbenike osnovnih škola ovog kantona te donijele svoje preporuke za unapređenje nastavnog plana i programa kada su u pitanju teme iz oblasti reproduktivnog zdravlja i zdravih stilova života.

Sprovedeno je više sastanaka sa predstavnicama Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta i Pedagoškog zavoda BPK Goražde na kojima su dogovarani detalji razvoja edukativnih modula u ovim oblastima.

Ekspertna grupa u sastavu direktorica Pedagoškog zavoda BPK i savjetnica za osnovno obrazovanje pri Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosansko-podrinjskog kantona Goražde su, u saradnji sa ekspertima iz Asocijacije XY, izradile sedam edukativnih modula koji sadrže 18 tema u oblasti zdravlja, zdravih stilova života i reproduktivnog zdravlja.

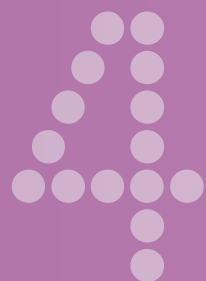
Moduli su prilagođeni učenicima od 6. do 9. razreda osnovnog obrazovanja a izvodit će se na časovima odjeljene zajednice Bosansko-podrinjskog kantona počevši od školske 2018/2019.

Kako bi se ostvarili uslovi za kvalitetno izvođenje ovih časova, u 2018 godini je planirana intenzivna obuka nastavnog osoblja koje će implementirati ove teme. Ovu obuku će podržati UNFPA ured u Sarajevu.

REZULTATI PROJEKTA

- Izrađeno 7 edukativnih modula koji sadrže 18 tema u oblasti zdravlja, zdravih stilova života i reproduktivnog zdravlja, prilagođenih učenicima od 6. do 9. razreda osnovnog obrazovanja
- Definisani ishodi učenja, svrha, ciljevi i zadaci za svaki od edukativnih modula za osnovne škole
- Definisan broj časova godišnje za svaku od tema u okviru modula, profil nastavnika koji će držati časove te način izvođenja časova
- Sadržaj edukativnih modula predstavljen predstavnicima šest osnovnih škola u BPK.

PRAVA I PRILIKE: INTEGRACIJA NAUČNO BAZIRANE SVEOBUH VATNE EDUKACIJE O SEKSUALNOSTI U FORMALNU I NEFORMALNU EDUKACIJU

TRAJANJE: januar – decembar 2017. (nastavak)

DONATOR: IPPF

LOKACIJA: Sarajevo i Banjaluka, BiH

O PROJEKTU

Svrha projekta je integracija sveobuhvatne edukacije o seksualnosti u formalno i neformalno obrazovanje u oba bosanskohercegovačka entiteta što je realizirano putem unapređenja saradnje sa osnovnim školama u Kantonu Sarajevo i sprovođenja vršnjačke edukacije u Sarajevu i Banjaluci. Asocijacija XY je nastavila pružati podršku nastavnom osoblju u sprovođenju časova o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u okviru predmeta Zdravi životni stilovi. Nastavljena je dobra praksa jačanja kapaciteta vršnjačkih edukatora i edukatorica u Sarajevu i Banja Luci u oblasti sprovođenja neformalne sveobuhvatne edukacije o seksualnosti.

NAJZNAČAJNIJE AKTIVNOSTI I REZULTATI

Obuke vršnjačke edukacije u Sarajevu i Banjaluci

U Sarajevu i Banjaluci je sprovedena intenzivna obuka za nove vršnjačke edukatore. 40 mladih ljudi je steklo vještine i znanje te druge ključne kompetencije za sprovođenje edukacije o zdravlju i zdravim stilovima života među svojim vršnjacima. Metodologija vršnjačke edukacije Asocijacije XY se kontinuirano unapređuje i bazira se na edukativnim modulima („It's All in One“ i Program Youth).

Nakon uspješno završene obuke, vršnjački edukatori su, uz podršku i superviziju, iskusnih trenera Asocijacije XY započeli sa implementacijama radionica po školama.

Radionice vršnjačke edukacije

Vršnjački edukatori Asocijacije XY su implementirali cikluse radionica u OŠ Malta (VIII i IX razredi) te OŠ Grbavica I (VIII i IX razredi) u Sarajevu na kojima se razgovaralo o nasilju, pubertetu, kontracepciji, spolno prenosivim infekcijama, vršnjačkom pritisku te ostalim temama iz oblasti zdravih životnih stilova.

Pored navedenih škola, mladi Asocijacije XY su radili više pojedinačnih radionica na lokacijama Kids Festival, OŠ Saburina, JU Gimnazija Obala, JU Ugostiteljsko trgovinsko turistička škola u Banja Luci i OŠ Zajko Delić.

Nastavno osoblje je istaknulo značaj ovih radionica za učenike koji su se zainteresirali za teme i angažovali na daljnoj promociji zdravih poruka među svojim vršnjacima.

YSAFE Konferencija

YSAFE konferencija za volontere Asocijacije XY pod nazivom „Zona: Pitaj slobodno!“ je održana 18.12.2017. u Sarajevu i na njoj je prisustvovalo 60 mladih ljudi iz Bosne i Hercegovine. Volonteri i vršnjački edukatori i edukatorice su tokom konferencije razmjenjivali iskustva stečena u radu sa mladim ljudima u školama i vanškolskim okruženjima. Pored toga, mladi učesnici su izradili YSAFE Deklaraciju, u okviru koje su naglasili svoju želju da i dalje posvećeno rade na promociji zdravlja i zdravih stilova života među svojim vršnjacima.

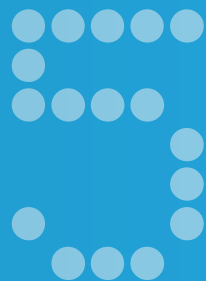
Konferencija je imala za cilj da promoviše volonterski rad i angažman mladih ljudi u našoj zemlji.

Prema riječima vršnjačkog edukatora **Alena Torbića**, konferencija je bila važna za sve mlade iz razloga što se govori o volonterizmu i aktivizmu kao bitnim komponentama odrastanja jedne mlade osobe.

"Kreiranje YSAFE deklaracije svih volontera je odlična prilika za razmjenu stavova i zbog toga što mlade osobe kroz deklaraciju daju razloge zbog čega je volontiranje bitno, te kako ono kao takvo može njima koristiti za unapređenje znanja i vještina, te djelovati pozitivno na njihova razmišljanja, a dugoročno poboljšati stanje u kojem živimo. Važno je da djelujemo i unaprijedimo sebe, ali i druge!", kazao je Torbić.

YSAFE konferencija predstavlja završni događaj volontera za 2017. a naša koordinatorica za mlade, **Adna Kalajdzisalihović** je rekla: „Naš cilj je pokazati da postoji jedinstvo među mladima. Želimo da potaknemo ljude da razmišljaju pozitivno da vide da mladi nisu samo društveni statisti, da tražimo i koristimo prilike za rad. Deklaracija na kojoj smo radili predstavlja svojevrstan dokument koji ćemo ostaviti u naslijeđe volonterima koji tek dolaze i koji će to u budućnosti biti. Predstavlja smjernice i stub volontera i našeg društveno korisnog angažmana“.

YSAFE BIH U 2017. GODINI

TRAJANJE: 2006 - kontinuirano.

DONATOR: IPPF

LOKACIJA: BiH

Od svog osnivanja smo posvećeni ulaganju u educiranje mladih ljudi te stvaranje uslova i sigurnog okruženja za njihov volonterski angažman koji doprinosi unapređenju i promociji zdravlja i zdravih životnih stilova u BiH. Uz podršku Asocijacije XY, mladi 2006 godine osnivaju YSAFE BiH mrežu, omladinsku mrežu vršnjačkih edukatora, koja je članica velike evropske mreže YSAFE (Youth Sexual Awareness for Europe). Od osnivanja do danas, mreža radi na jačanju kapaciteta mladih kroz implementaciju treninga vršnjačke edukacije, savjetovanja i zagovaranja i promovisanja omladinskog aktivizma. Volonteri i volonterke igraju važnu ulogu u planiranju, implementaciji i monitoringu programa Asocijacije XY ali i u pružanju usluga vršnjačkog savjetovanja.

YSAFE mreža je u 2017. godini sprovodila svoje **redovne aktivnosti**, odnosno radionice, team-building aktivnosti, planiranje aktivnosti a na ovaj način se postiže stalno unapređenje znanja i održava se povezanost između samih volontera te volontera i Asocijacije XY.

Pored redovnih aktivnosti, učešća u planiranju i kreiranju programa Asocijacije XY, tim naših mladih aktivista je samostalno organizovao i sproveo nekoliko javnih događaja i to:

- **Svjetski dan zdravlja (7. april)** je obilježen putem online kampanje koju su osmislili i sproveli volonteri Asocijacije XY dijeleći poruke na Instagramu i Facebooku o značaju očuvanja svog zdravlja i zdravlja svoje okoline kroz usvajanje zdravih stilova života.
- **Svjetski dan kontracepcije (26. septembar)** je obilježen druženjem mladih ljudi u prostorijama Centra za mlade Asocijacije XY gdje je sprovedena radionica o kontracepciji kao i online kampanja na društvenim mrežama. Najaktivniji volonteri su dobili i nagrade za svoj trud.

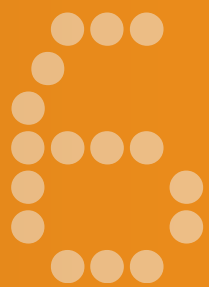
Svjetski dan AIDS-a su 1. decembra naši mladi obilježili organizacijom ulične akcije u saradnji sa Ministarstvom civilnih poslova BiH i Centrom za dobrovoljno savjetovanje i testiranje (DPST) Zavoda za javno zdravlje Kantona Sarajevo. Volonteri su građanima Sarajeva dijelili crvene trake i brošure, informisali ih o HIV-u, načinima prenosa te ih upućivali na testiranje u DPST centar.

YSAFE koordinatorica, Adna Kalajdzisalihović o YSAFE mreži kaže:

YSAFE BiH predstavlja mrežu vršnjačkih edukatora – hrabrih mladih osoba koje odstupaju od svakog zatvorenog društvenog kalupa u koji nas naše socijalno i političko stanje nastoji staviti. Mehanizam djelovanja je vrlo jednostavan: to su mlade osobe koje se ne ustručavaju postavljati pitanja i zahtijevaju znanje i odgovore. Jednom kada dođu do informacije, znanje ne zadržavaju za sebe, već ga dijele dalje sa svojim vršnjacima.

YSAFE je mreža vršnjačkih edukatora, ali prije svega, velika porodica osoba koje se međusobno podržavaju u dostizanju životnih ciljeva poštujući različitosti i uvažavajući zajedničke interese.

INICIJATIVA MLADIĆA: PROMOVIRANJE ZDRAVIH ŽIVOTNIH STILOVA MEĐU MLADIMA U BOSNI I HERCEGOVINI OSPORAVANJEM RODNIH STEREOTIPA

Trajanje : 2006 - kontinuirano

Donator: CARE Balkans

Podrška: Vlada Švicarske, Austrijska razvojna agencija, OAK Fondacija i CARE Njemačka-Luksemburg

Partneri: CARE Balkans, Snaga Mladih Mostar, Perpetuum Mobile Banja Luka, Forum Teatar Istočno Sarajevo, Damar Omladine Visoko, Otaharin Bijeljina

Lokacija: Sarajevo, Istočno Sarajevo, Visoko, Bijeljina i Novi Travnik

Prevenција nasilja od 2006. godine predstavlja prioritetnu oblast Asocijacije XY što potvrđuje 14 godina posvećenog rada na rješavanju ovog važnog društvenog problema. U svojim nastojanjima da doprinose razvoju društva koje se aktivno suprostavља svim oblicima nasilja, Asocijacija XY u programe prevencije nasilja uključuje relevantne institucije, organizacije civilnog društva, srednje škole, učenike, roditelje i predstavnike medija. Partnerstvo sa vodećim organizacijama koje aktivno rade na polju prevencije nasilja doprinosi prepoznatljivosti Asocijacije XY i partnera kao lidera u razvoju društva koje pokazuje nultu toleranciju prema svim oblicima nasilja.

Uspješne, dokazane i prepoznatljive aktivnosti prevencije nasilja i promocije zdravlja mladih nastavljamo realizirati u okviru projekta *Promoviranje zdravijih životnih stilova među mladima u Bosni i Hercegovini osporavanjem rodni stereotipa – Inicijativa mladića*¹.

Nagrada

Od oktobra 2017. godine bogatiji smo za još jedno međunarodno priznanje koji naš desetogodišnji program prezentira kao jedan od najbolji i najinovativnijih obrazovnih pristupa u prevenciji nasilja i promociji zdravlja mladih. To je nagrada od Globalne Obrazovne Mreže Europe² (GENE – Global Education Network Europe).

Inicijativa mladića je sveobuhvatni program promocije zdravih životnih stilova i prevencije svih oblika nasilja baziran na modernim pristupima u obrazovanju.

¹<https://youngmeninitiative.net/en/resources/>

²<http://gene.eu/award/awardees-2017/>

Konferencija
Budi Muško, Mijenjaj Pravila

PROGRAMI DJELOVANJA

Tri su osnova pravca djelovanja u okviru programa Inicijativa mladića:

1. Jačanje kapaciteta i resursa lokalnih nevladinih organizacija za sprovedbu sveobuhvatnog modela prevencija nasilja

U okviru projekta, značajni naporu su usmjereni na jačanje kapaciteta četiri lokalne omladinske organizacije koje djeluju u FBiH i RS: Forum Teatar Istočno Sarajevo, Damar Omladine Visoko, Nova Vizija iz Novog Travnika i Otaharin Bijeljina. Asocijacija XY je doprinijela razvoju kapaciteta zaposlenika i volontera partnerskih organizacija za planiranje, sprovedbu, monitoring i evaluaciju programa temeljenih na dokazima. Uz ovu podršku, partnerske organizacije su sprovele 124 edukativne radionice u četiri srednje škole u kojima je aktivno učestvovalo 448 mladića i 500 djevojaka.

2. Razvoj kapaciteta i pružanje podrške lokalnim institucijama u prevenciji nasilja

Saradnjom sa partnerima, institucijama kao što su: Agencija za rodnu ravnopravnost BiH, Gender centar FBiH, Gender centar RS, Pedagoški institut Kantona Sarajevo, federalno ministarstvo zdravstva i Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, Asocijacija XY je dobila podršku u realizaciji projektnih aktivnosti i zagovaranju veće posvećenosti drugih institucija u primjeni modela Inicijativa mladića. U cilju prezentacije najboljih praksi prevencije nasilja i afirmacije mladih da aktivno doprinesu prevenciji nasilja, Asocijacija XY je u martu 2017. godine organizirala konferenciju za najaktivnije volontere koji su pozvani iz različitih organizacija iz više od 10 gradova BiH njih 67 mladića i djevojaka, najaktivnijih boraca protiv nasilja u BiH.

3. Razvoj psihosocijalnih kompetencija mladih u cilju prevencije nasilja i promocije zdravih životnih stilova

Aktivnosti u sarajevskim srednjim školama JU Peta Gimnazija i JU Srednja zubotehnička škola se kontinuirano nastavljaju. Realizirane su 104 radionice za 276 učenika, adolescenata koji su imali priliku da steknu nova saznanja i vještine neophodne za aktivno suprotstavljanje različitim formama nasilja i nezdravim navikama. Mladi su nakon učešća na radionicama pristupili Budi Muško i FKT Klubu Asocijacije XY.

BMK i FKT

Budi Muško klubovi su sinonim za pozitivne grupe mladih koji se suprotstavljaju nasilju i nezdravim životnim stilovima. U okviru rada Budi Muško Klubova, mladi ljudi su organizirali i uspješno sprovedli 49 radnih sastanaka na kojima je aktivno učestvovalo 168 mladića i 176 djevojaka. U paraleli, članovi Budi Muško Klubova su organizirali i sprovedli 26 motivacijskih i kreativnih aktivnosti (radionice fotografije i multimedije, osmišljavanje kampanja i komplementarnih sadržaja).

1300

učenika i učenica informirano o zdravlju i značaju zdravih životnih stilova i nasilju i važnosti aktivnog suprotstavljanja nasilju.

13

kampanja koje su sprovele partnerske organizacije u školama

948

učenika i učenica naučilo šta je nasilje, kako ga prepoznati i kako mu se efektivno suprotstaviti.

11600

građana i građanki informiranih o problemu nasilja, posljedicama nasilja i individualnoj i socijalnoj odgovornosti svih građana i građanki u prevenciji nasilja i promociji zdravlja mladih. Partnerske organizacije su u četiri grada sprovele 4 kampanje prevencije nasilja i promocije zdravih životnih stilova, podižući javnu svijest.

”

Ja sam aktivista i član Budi Muško Kluba Asocijacije XY Sarajevo godinu dana. U tom kratkom vremenu značajno sam se promijenio. Prije samo godinu dana, bio sam neaktivna osoba i nisam brinuo za mnoge važne stvari kao što su ocjene u školi, vannastavne aktivnosti i sl. Dolaskom u Budi Muško Klub upoznao sam vršnjake koji su pozitivno uticali na moje stavove, ali i ponašanje. Prošla je samo godina, a moje ocjene su sve bolje i bolje. Edukacije kojima sam prisustvovao i u kojima sam učestvovao omogućile su mi da upoznam mnoge mlade ljude, perspektivne i zanimljive. Sve to je uticalo i na to kako vidim svijet danas, a on je mnogo drugačiji od onoga koji sam vidio prije godinu. Moje znanje, novi prijatelji, osjećanja koja nosim u srcu su dragocjena i korisna. Postao sam druga osoba i ne bih promijenio ništa u vezi novog ja.

Emir Efendić (18), BMC Sarajevo

Program Mladi

Program Mladi predstavlja naučno utemeljen, sveobuhvatan tj. holistički program prevencije nasilja i promocije zdravlja mladih, a baziran na metodologiji čiji je razvoj trajao gotovo 10 godina.

Program Mladi odgovara na važna pitanja o tome kako nedostatak znanja, psihosocijalnih vještina, nesigurnost, razvoj identiteta u ranim fazama, podložnost utjecajima vršnjaka, društvene norme, nedostatak znanja, doslovno pridržavanje „štetnim“ očekivanjima okoline (upotreba duhanskih proizvoda, steroida, droga i alkohola) utiču na odluke mladih te podstiču ranjivost kod adolescenata.

Ostanite uz nas i naredne tri godine i budite svjedoci obrazovne revolucije koja se temelji na inovacijama koje će Asocijacija XY i partneri integrirati u svoj rad.

MEDIJI

Ponosni smo na saradnju sa predstavnicima medija u okviru realizacije 11 kampanja u 2017. godini. Više od milion ljudi u BiH dosegnuto je porukama kampanja, a više od 5000 građana je direktno učestvovalo u implementiranim kampanjama. Na ovaj način, javnosti u BiH su informirane o nasilju koje je prisutno u našoj zemlji te su lokalne zajednice mobilizirane da se aktivno suprotstave nasilju i podrže programe promocije zdravlja.

SVEOBUH VATNI PRISTUP U UKLJUČIVANJU MLADIĆA I MEDIJA U PREVENCIJI NASILJA PREMA ŽENAMA I NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI

Donator: UNWOMEN BiH

Trajanje: Oktobar 2016 – Decembar 2018

Partneri: CARE Balkans, Perpetuum Mobile Banja Luka, Snaga
Mladih Mostar, Forum Teatar Istočno Sarajevo,
Otaharin Bijeljina, Centar za građansku suradnju
Livno i Nova Vizija Novi Travnik

Lokacija: Istočno Sarajevo, Bijeljina, Travnik, Tomislavgrad i
Sarajevo

SVEOBUH VATNI CILJ PROJEKTA:

Doprinijeti unapređenju obrazovnih standarda u uključivanju muškaraca u eliminaciju nasilja nad ženama i porodičnog nasilja u BiH

Postizanje cilja je predviđeno kroz jačanje društvenog odgovora na nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, i kroz uključivanje dječaka, mladića i žena u programe koji propituju rodne stereotipe u školi, u medijima i kroz rad sa vjerskim zajednicama.

Ciljne skupine predstavljaju mladi dobi između 15 i 26 godina, naročito dječaci i mladići u srednjim školama tehničkih smjerova obrazovanja i marginalizirani mladi ljudi, nastavno osoblje, roditelji, mediji i vjerske zajednice. Strategije postizanja ciljeva se zasnivaju na izgradnji kapaciteta lokalnih nevladinih organizacija u odabranim lokacijama i zagovaranje za uključivanje Programa Y (Mladi) u školske programe. Uključivanjem medija, Asocijacija XY je osigurala da poruke o prevenciji i važnosti prevencije nasilja nađu svoj put do gotovo svakog doma i svake zajednice u BiH. Gotovo dva miliona ljudi dosegnuto je medijskim aktivnostima koje su od posebnog značaja za podizanje javne svijesti o ovom važnom društvenom problemu. Važan saveznik u prevenciji nasilja mogu biti religijske zajednice u BiH koje, iako prisutne, često nisu aktivno uključene u promociju nulte tolerancije prema nasilju. Upravo iz tog razloga, Asocijacija XY je tokom 2017. godine aktivno radila na identifikaciji potencijalnih modaliteta saradnje sa religijskim zajednicama kroz istraživanje koje je realizirano krajem 2017. godine.

135
mladih ljudi je odlučilo
biti članom
Budi Muško Kluba
u 2017. godini !!!!

KLJUČNI REZULTATI I SPROVEDENE AKTIVNOSTI:

1. **Muškarci, žene i mladi** iz odabranih zajednica Mostar, Novi Travnik, Istočno Sarajevo, Bijeljina i Livno se uključuju u rad na stvaranju povoljnih društvenih stavova i ponašanja

Asocijacija XY je u saradnji sa partnerima osnažila kapacitete lokalnih organizacija te obezbjedila podršku realizaciji preventivnih aktivnosti u četiri BH grada: Livno, Travnik, Bijeljina i Istočno Sarajevo. Ulaganjem u razvoj kapaciteta odabranih organizacija, Asocijacija XY je osigurala implementaciju sveobuhvatnog programa prevencije nasilja putem direktnog uključivanja mladih u preventivne aktivnosti. U ovom periodu su partnerske organizacije uspostavile saradnju sa 7 srednjih škola na četiri lokacije¹.

Vršnjačke edukacije u zajednicama

U okviru jačanja kapaciteta organizacija, Asocijacija XY i partnerske organizacije sprovele su obuke za vršnjačke edukatore i time su četiri lokalne zajednice postale bogatije za **108** mladih ljudi koji imaju znanje i vještine da primjenjuju naučno utemeljene edukativne metode bazirane na pedagoškim principima i participativnom modelu učenja. Ova godina je posvećena jačanju organizacionih kapaciteta svake organizacije uključene u projekt.

Od marta 2017. godine, sve partnerske organizacije su krenule sa realizacijom edukativnih radionica. Ukupno je održano 66 radionica kojima je prisustvovalo 1357 mladih.

Budi Muško klubovi

U okviru projekta posebna pažnja je bila usmjerena na mlade ljude u zajednicama. Mladi iz projektnih škola su uključeni u dodatne aktivnosti koje su realizirane u cilju jačanja

psihosocijalnih vještina mladih. Radi se o kreativnim i motivacijskim aktivnostima koje u značajnoj mjeri pozitivno doprinose razvoju ličnih kapaciteta svake mlade osobe uključene u program. Članovi Budi Muško Kluba su obučeni da planiraju i realiziraju kampanje u lokalnim zajednicama i školama.

2. **Mediji** su aktivno uključeni u podizanje svijesti šire javnosti o posljedicama nasilja nad ženama i važnosti uloge muškaraca kao jednih od nositelja promjena

Uvažavajući značaj i ulogu medija u promociji pozitivnih društvenih vrijednosti, Asocijacija XY je osnažila kapacitete medijskog izvještavanja organizacija u Livnu, Bijeljini, Travniku i Istočnom Sarajevu. Kao rezultat, više od 500 000 građana je dosegno informacijama koje se odnose na važnost prevencije nasilja i postizanja većeg stepena rodne ravnopravnosti.

Nova partnerstva

Asocijacija XY je uspostavila partnerstvo sa organizacijom BH Novinari. U saradnji sa BH Novinarima, Asocijacija XY je učestvovala u realizaciji 7 obuka za novinare, bloggere i urednike, a koje su realizirane u 7 gradova u BiH. Nakon obuka i predstavljanja najviših standarda u rodno senzitivnom izvještavanju, Asocijacija XY i BH Novinari su pokrenuli inovativno takmičenje o rodno senzitivnom izvještavanju tokom kojeg je objavljeno 54 medijska rada, a uspostavljena komisija je nagradila 5 najboljih u kategorijama TV, Radio, Printani mediji, Blog i Elektronski mediji.

3. **Istraživanja: Predstavnic/e vjerskih zajednica** u odabranim zajednicama se uključuju u prevenciju i postupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja

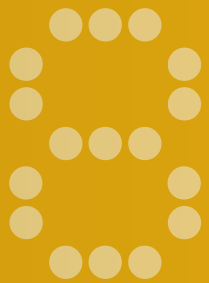
U kontekstu prevencije nasilja u lokalnim zajednicama, Asocijacija XY je sprovela istraživanje potreba, trenutnih kapaciteta i prioriteta religijskih zajednica.

Kvalitativno istraživanje obuhvatilo je predstavnike 3 konfesije na području Sanskog Mosta, Bihaća, Ključa, Prijedora i Oštre Luke. Intervjuirano je 23 predstavnika tri religijske zajednice.

Na osnovu nalaza istraživanja definirani su prioriteti za ulaganje u razvoj kapaciteta religijskih zajednica i njihovo aktivno uključivanje u prevenciju nasilja u budućnosti. Istraživanje je pokazalo da religijske zajednice prepoznaju prevenciju rodno zasnovanog nasilja kao važno društveno pitanje i da su spremne da aktivno doprinesu prevenciji nasilja, no da im nedostaju kvalitetni alati za kvalitetnu realizaciju svojih aktivnosti.

Planirano je da Asocijacija XY u 2018. godini pokrene aktivnosti koje će pomoći religijskim zajednicama da se efektivnije suprotstave ovom društvenom problemu.

¹ Tokom prve faze projekta, u svakoj školi partnerske organizacije su sprovele početna istraživanja znanja, stavova i ponašanja 855 učenika/ca, a nakon finalizacije programskih intervencija, krajem 2018. godine, svaka od 4 partnerske organizacije će sprovesti završno istraživanje na osnovu kojeg će biti mjereni rezultati njihovog rada i efekti primjene programa u svakoj od ove četiri lokalne zajednice

MENTALNO ZDRAVLJE U BIH

Donator: SDC

Partneri: Ministarstvo civilnih poslova BiH
Federalno Ministarstvo zdravstva
Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite
Republike Srpske
Odjel za zdravstvo Distrikt Brčko

Lokacija: Bosna i Hercegovina

Projektna faza II, Mentalno zdravlje u BiH je implementirana od 1. marta 2014. do 28. februara 2018. godine, a njena ukupna vrijednost iznosila je 9.371.300,00 KM¹. Projektna intervencija bila je usmjerena na sljedeće ključne oblasti:

1. Jačanje kapaciteta upravljanja aktera u sistemu mentalnog zdravlja na nivou zajednice zasnovano na dokazima
2. Poboljšanje pristupa i kvaliteta usluga mentalnog zdravlja na nivou zajednice
3. Smanjenje diskriminacije osoba sa problemima mentalnog zdravlja

POSTIGNUTI REZULTATI

Projekat je imao značajnu ulogu u omogućavanju kontinuiteta reforme mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini. Sveukupno gledano, Projekat je ispunio „svoje ciljeve na pravovremen, djelotvoran i efikasan način, te (je) imao značajan uticaj na svoju ciljnu populaciju². Projekat je u svojoj Fazi 2, nastavljajući rezultate iz prve faze, imao za krajnji cilj (uticaj) doprinijeti poboljšanju općeg blagostanja osoba s mentalnim poremećajima i onih kod kojih postoji rizik od razvoja mentalnog problema odnosno poremećaja smanjenjem stigmatizacije, povećanjem socijalne inkluzije i poboljšanjem kvaliteta života osoba s mentalnim poremećajima i onih kod kojih postoji rizik od mentalnog problema odnosno poremećaja. U nastavku se daje pregled rezultata postignutih u ključnim oblastima u kojima je Projekat djelovao:

1. **Jačanje kapaciteta aktera za upravljanje sistemom mentalnog zdravlja na nivou zajednice**
Ciljevi ove komponente su u velikoj mjeri postignuti. Razvijen je regulatorni okvir u skladu sa evropskim standardima, uključujući standarde prakse za ustanove mentalnog zdravlja (centre za mentalno zdravlje - CMZ), proširena lista usluga mentalnog zdravlja koje su obuhvaćene zdravstvenim osiguranjem, razvijen jedinstven set indikatora mentalnog zdravlja i osnovane nezavisne

¹ Projektu je u decembru 2015. godine odobreno povećanje ukupnog budžeta sa 8.641.300,00 KM, najvećim dijelom zbog finansiranja infrastrukturnih radova na CMZ-ovima u zajednicama pogođenim poplavama 2014. godine.

² Evaluacija Projekta mentalnog zdravlja: Faza 2, april 2017. str. 31.

komisije za praćenje zaštite ljudskih prava osoba s mentalnim poremećajima/duševnim smetnjama. Standardi prakse su unaprijeđeni i ojačana saradnja među uslugama u zajednici. Izmijenjen je regulatorni okvir za praćenje i unapređenje kvaliteta rada ovih ustanova, poboljšano prikupljanje i korištenje podataka za strateške odluke, kao i planiranje i poboljšanje kvaliteta usluge. Međutim, dalji rad je potreban kako bi se osigurao održiv i funkcionalan sistem praćenja kvaliteta usluge i jačanje kontinuiteta zaštite mentalnog zdravlja u zajednici.

2. Poboljšanje pristupa i kvaliteta usluga mentalnog zdravlja u zajednici
Planirani ciljevi su u potpunosti ostvareni. Provedena je formalna edukacija profesionalnog usavršavanja osoblja i uspješno razvijeni inovirani nastavni programi. Potreban je nastavak rada na unapređenju primjene koordinirane brige i okupacione terapije u mentalnom zdravlju. Promotivne i preventivne usluge takođe treba nastaviti jačati putem provedbe programa u oblasti prevencije i promocije mentalnog zdravlja u cijeloj zemlji. Dalji razvoj usluga usmjeren ka uključivanju i podršci porodica korisnika i do sada manje uključenim ciljnim grupama kao što su djeca i adolescenti biće u fokusu daljih intervencija.

3. Smanjenje diskriminacije osoba s problemima mentalnog zdravlja
Postavljeni ciljevi su uspješno postignuti. Podržano je osnivanje i jačanje kapaciteta korisničkih udruženja i ostvareni su ciljevi programa borbe protiv stigme, dok su neki korisnici bili u mogućnosti da ostvare i ekonomsku podršku kroz projektne intervencije. Ipak, razlike među kapacitetima udruženja ostaju velike, kao i njihove mogućnosti da sarađuju sa drugim službama u zajednici, a finansijska održivost ovih udruženja i dalje ostaje upitna. Potrebno je nastaviti podržavati dalje jačanje korisničkih udruženja kao alternativnih pružalaca usluga u zajednici i resursnih centara i partnera zdravstvenih autoriteta, kao i nosilaca mogućnosti ekonomskog osnaživanja u zajednici.

Detalniji pregled rezultata ostvarenih na nivou ishoda i direktnih rezultata dat je u nastavku ovog poglavlja, a bazira se na izvještajima o napretku u implementaciji Projekta, Faza II, zaključcima Steering komiteta i nalazima Evaluacije.

POSTIGNUTI ISHODI I DIREKTNI REZULTATI U FAZI II

a. Upravljanje uslugama mentalnog zdravlja u zajednici je učinkovitije i njihov kvalitet se kontinuirano poboljšava, na osnovu dokaza

Pružanje usluga i praćenje u cilju poboljšanja

- Razvijen je i testiran **jedinstveni set indikatora mentalnog zdravlja**, odobren od strane svih ključnih aktera.
- **66% CMZ-ova je akreditovano** (više od 60% koliko je planirano), što znači da ovi centri primjenjuju standardizirane usluge i uspostavili su osnovu za praćenje i unapređenje kvaliteta svog rada putem primjene registara i procedura u skladu sa standardima.
- Projekat je pružio finansijsku podršku CMZ-ovima u procesu akreditacije i reakreditacije koji su provele entitetske agencija za kvalitet, a DZ su finansijski učestvovali u troškovima reakreditacije (u visini 10% iznosa), što predstavlja potencijal za održivost procesa (re)akreditacije.
- **Akreditacioni standardi** se redovno revidiraju kako bi uključili novo znanje i najbolju praksu u pružanju usluga mentalnog zdravlja u zajednici, a akreditacijski status CMZ treba obnoviti svake tri odnosno četiri godine. Ovim se standardima **zahtijeva redovna obrada podataka** primjenom definisanih indikatora i upotreba tih podataka za process planiranja i unapređenje rada.
- Akreditovani CMZ-ovi razvijaju **godišnje planove rada s ciljem unapređenja kvaliteta** na osnovu dokaza (korištenjem principa upravljanja na osnovu dokaza).
- Svi akreditovani centri su osposobljeni da koriste procesne indikatore kvaliteta za praćenje **kontinuiteta tretmana, hospitalizacija i rehospitalizacija** svojih korisnika, **oporavka korisnika usluga, timskog rada i rada u prirodnom fizičkom i socijalnom okruženju korisnika** iz njima dostupnih podataka. CMZ-ovi rutinski prate i evaluiraju ishode tretmana korisnika uključenih u **koordinisanu brigu** i senzibilisani su za praćenje ishoda tretmana korisnika sa **umjerenom i teškom depresijom**.
- Poboljšanje prakse na temelju informacija od strane korisnika je ostvarilo oko 60% CMZ (planirana vrijednost), koristeći barem dva izvora informacija, npr. iz anketa korisnika, kutija za žalbe i sugestije, evaluacija tretmana. Poboljšanja su ostvarena na planu **upravljanja uslugom**, npr. zakazivanja tretmana, skraćanja čekanja, uvođenja popodnevnog rada, učestalosti susreta, i **kliničkog rada**, prilagođavanja tretmana potrebama, strukture terapijske grupe, uvođenja novih medikamenata, prilagođavanja farmakoterapije itd.
- Akreditovani centri češće **anketiraju korisnike** i češće **mijenjaju praksu** na osnovu dobijenih informacija od centara koji nisu akreditovani.

- Putem **promotivnih i edukativnih radionica** ostvaren **pozitivan uticaj na ispunjavanje akreditacionih standarda** u pružanju usluga i primjenu indikatora i podataka za poboljšanje kvaliteta na planu saradnje sa bolničkim sektorom i porodičnom medicinom u cilju prevencije relapsa bolesti i rehospitalizacije, pružanja sveobuhvatnijih-timskih usluga većem broju pacijenata sa teškim mentalnim poremećajima, poboljšanju socijalne inkluzije i smanjenju opterećenja kod članova porodice ovih osoba, a imajući u vidu raspoložive resurse, specifične potrebe zajednice i određenih grupa korisnika.
- U RS FZO rutinski obrađuje podatke iz postojećih elektronskih baza o broju osoba kojima se pružaju usluge u mentalnom zdravlju (uzimajući u obzir i vrstu mentalnih poremećaja) na primarnom-CMZ i sekundarnom nivou zdravstvene zaštite - bolnice i bolničke KSZ (outpatient) službe. U 2016. godini zabilježeno je da je ukupno 19.559 osoba (8.844 muškaraca i 10.715 žena) dobilo uslugu mentalnog zdravlja u zajednici u RS. Analize daju informacije za populaciju RS i populacije lokalnih zajednica u RS o finansiranju usluga, pruženim uslugama, broju tretiranih osoba i indikatorima kvaliteta na godišnjem nivou. Podatke dostavljaju MZSZ RS za potrebe izvještavanja i planiranja. **Diseminacija ka zdravstvenim ustanovama** je ostvarena na edukativnim radionicama uz pomoć Projekta.
- U RS IZJZ uspostavio primjenu **novih izvještajnih obrazaca o ljudskim resursima u mentalnom zdravlju** sa primarnog i sekundarnog nivoa, prisilnim hospitalizacijama, edukaciji o mentalnom zdravlju u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i promotivno-preventivnim programima u CMZ.

- U FBiH su stvoreni preduslovi koji će omogućiti potpunije praćenje podataka o zaštiti mentalnog zdravlja u zdravstvenom sistemu – **modifikovan je regulatorni okvir, izrađeni su novi izvještajni obrasci ka ZZJZ i definiran Karton korisnika CMZ-a**. Zdravstveni profesionalci su **obučeni za njihovu primjenu**, tako da se se očekuje redovno praćenje seta podataka u skladu sa novim izvještajnim obrascima i formulisanje izvještaja od strane ZZJZ FBiH za 2018 godinu. ZZJZ u FBiH **snimio trenutne ljudske resurse u mentalnom zdravlju na primarnom i sekundarnom nivou**.

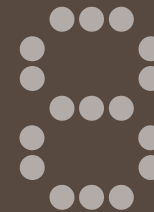
b. Osobe s mentalnim poremećajima i one kod kojih postoji rizik od razvoja mentalnog poremećaja u svojim zajednicama imaju pristup proširenim i kvalitetnijim uslugama mentalnog zdravlja

Osposobljavanje i edukativne aktivnosti za pružanje novih usluga: profesionalna udruženja¹

- Aktivnosti izgradnje kapaciteta profesionalnih udruženja su uspješne i **rezultati su nadmašili očekivanja**. Pojedinci i timovi samostalno primjenjuju svoje znanje na unapređenju aktivnosti i tretmana korisnika usluga. Uslijed toga, gotovo 3.500 korisnika usluga (51% žena) počelo je koristiti nove strategije suočavanja sa njihovim problemima mentalnog zdravlja.²
- **Medicinske sestre** (153; 80% žene) su osposobljene za jačanje svojih kompetencija kroz unapređenje vještina intervjuisana i izrade dokumentacije koja je postala preduslov kod standarda akreditacije. Uslijed toga, **poboljšano je mišljenje o doprinosu medicinskih sestara u CMZ-ima**.
- Kroz Projekat su unaprijeđene i vještine psihologa i **29 psihijatara** (68% žena) o korištenju tehnika kognitivno-bihavioralne terapije u liječenju, i oni primjenjuju te nove vještine u liječenju njihovih korisnika usluga. **Socijalni radnici** (28; 80% žena) su osposobljeni za primjenu metoda porodične medicine, **psiholozi** su obučeni za terapije samopomoći i obje grupe stručnjaka su izvijestili o **pozitivnim efektima po oporavak svojih korisnika**.
- Aktivnosti edukacije i osposobljavanja koje provode strukovna udruženja **su izuzetno cijenjene zbog njihove kvalitete i pozitivnih rezultata**. Već su imale pozitivan utjecaj na pojedince i imaju potencijal postati samoodržive jer su uključene u praksu CMZ-ova i prema izvještajima zahvaljujući njima došlo je do smanjenja nivoa stresa vezanog za posao među osobljem.
- Kroz Projekat je također povećana interdisciplinarna saradnja između različitih vrsta članova tima. Kroz tu aktivnost je **povećano povjerenje u to da zaposlenici sektora mentalnog zdravlja** pružaju usluge visokog kvaliteta, s elementima koji ranije nisu postojali, kao i prenos znanja s kolege na kolegu onima koji nisu pohađali edukacije (medicinske sestre), što je imalo pozitivan utjecaj na njihovo zadovoljstvo na poslu. Rezultati aktivnosti **prezentirani su na dvije velike konferencije**, u BiH i inostranstvu, što je dalo dodatnu vrijednost cjelokupnoj aktivnosti Projekta.

¹ To su četiri grupe udruženja zaposlenih u segmentu mentalnog zdravlja: psiholozi, psihijatri, medicinske sestre i socijalni radnici koji provode četiri različita programa edukacije za svoje kolege u CMZ-ovima.

² Te strategije uključuju: tehnike borbe protiv anksioznosti, rješavanje problema, kognitivno restrukturisanje radi suočavanja s negativnim raspoloženjima, edukaciju iz psihologije, procjenu ponašanja, razvoj društvenih vještina i unapređenje društvenih odnosa, percepciju emocija, sposobnost izražavanja emocija, genogram s porodičnom i socijalnom anamnezom nakon kućnih posjeta.

Okupaciona terapija u mentalnom zdravlju

- Projekat je imao uspjeha i u **razvoju i uvođenju okupacione terapije (OT) za mentalno zdravlje** u Bosni i Hercegovini. Kroz njega je pružena podrška razvoju okupacione terapije (program osposobljavanja i nastavni plan i program), te je osmišljen **formalan jednogodišnji kurs iz okupacione terapije** koji se provodi kroz **visokoškolske institucije**. Moduli OT-a se usvajaju i kroz proces stalnog osposobljavanja. 117 zdravstvenih stručnjaka (uglavnom med. sestara, 69% žena), iz CMZ-ova, bolnica i ustanova socijalne zaštite, prošlo je obuku za primjenu radnih terapija u oblasti mentalnog zdravlja. Kroz ovaj Projekat se također uspješno **omogućava organizacija i provedba kvalitetnog obrazovnog programa** koji su osmislili i koji provode stručnjaci, profesori i ljekari iz Švicarske, Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine.
- U sklopu praktičnog aspekta osposobljavanja, stručnjaci su počeli s korištenjem OT-a s korisnicima usluga. Po završetku osposobljavanja, ukupno 568 korisnika (51% žena) je uključeno u ovu aktivnost tokom perioda od xxx mjeseci, što je više nego što je prvobitno planirano, a taj broj je u porastu. Radi se o **jednoj inovativnoj aktivnosti orijentisanoj na oporavak** koja se razlikuje od tradicionalnog pristupa i za koju je potrebno korištenje sofisticiranog mjernog instrumenta standardiziranog kroz ovaj proces, tako da su za potpuno ovladavanje njime planirane naknadne aktivnosti za radne terapeute.
- Također je osmišljen i zvanično odobren **program specijalizacije iz kliničke psihologije** u FBiH-u (u RS-u postoji program koji se provodi na Medicinskom fakultetu u Banjoj Luci), a naredni korak će biti početi proces predavanja.

Nadzor i pružanje podrške koordiniranoj brizi

- U sklopu Projekta je u Fazi I uspješno uvedena **koordinirana briga** kao aktivnost koja vodi do smanjenja ponovnog obolijevanja i do boljeg oporavka, namijenjena najranjivijim korisnicima usluga – onima s teškim mentalnim poremećajima i višestrukim potrebama. To je postignuto kroz osmišljavanje **nastavnog plana i programa i priručnika za obuku za multidisciplinarno osoblje**. Osposobljavanje iz koordinirane brige prošlo je osoblje svih CMZ-ova i oko 30% osoblja psihijatrijskih bolnica.
- U Fazi II, u sklopu Projekta su organizovani **radionice za nadzor i nadzor na licu mjesta** kako bi se timovima CMZ-ova pomoglo pri primjeni tehnika koordinirane brige i **njihovoj integraciji u praksu CMZ-ova**. Projekat je također vrlo uspješan u **ugrađivanju osposobljavanja iz koordinirane brige u sistem edukacije i akreditacije** tako što je isto definisano kao preduslov za poštovanje standarda akreditacije i tako što ga je FZO uključio u nomenklaturu usluga koje se pružaju na nivou PZZ-a **čime se doprinosi održivosti aktivnosti**.
- Aktivnost koordinirane brige **aktivno je podržavana kroz ciklične aktivnosti nadzora i edukacije, terenske posjete i stalno praćenje efekata na korisnike usluga**. Supervizori su stručnjaci iz institucija javnog zdravlja koji su obučeni i certificirani u Fazi I Projekta i svrha njihovog nadzora bila je pružiti pomoć kod prevazilaženja prepreka, pružanje podrške kod primjene stečenog znanja, savjetovanje o timskom radu, itd.
- Klinički nadzor i predavanja na radionicama vodili su **licencirani psihoterapeuti i supervizori**. Učesnici su bili **veoma zadovoljni** sadržajem radionica. Ispostavilo se da su one povoljno okruženje za **razmjenu praksi i iskustava** među multidisciplinarnim timovima različitih CMZ-ova. Eksternom revizijom je potvrđeno da je ova komponenta Projekta proaktivno dovela do unapređenja programa osposobljavanja nakon **povratnih informacija dobivenih od učesnika**.
- Praćenje oporavka korisnika usluga koordinirane brige vodi se od prve godine Projekta, a ocjena tih rezultata vrši se na godišnjem nivou. Nivoi oporavka su konstantno visoki, a rezultat za 2016. je 69,9% (N=628, 49% žena). Korisnici su bili veoma zadovoljni ovom uslugom (75% vrlo zadovoljno uslugom, N=56 korisnika).

Programi promocije mentalnog zdravlja i prevencije

- Projekat je omogućio **uspješan razvoj okvira za prevenciju i promociju mentalnog zdravlja** na osnovu analize situacije i potreba koje su na početku Projekta provele institucije javnog zdravlja kao prvu procjenu u BiH čiji cilj je bila promocija i prevencija u oblasti mentalnog zdravlja. Prije toga su CMZ-ovi provodili uglavnom sporadične i fragmentirane aktivnosti promocije.
- Kao rezultat toga, osmišljena su **četiri programa prevencije i promocije mentalnog zdravlja** s ciljem integracije aktivnosti usmjerenih na prevenciju i promociju, te povećanja broja ljudi u zajednici koji su dobrog mentalnog zdravlja. Teme ovih programa koji su bili usmjereni na jačanje zaštitnih faktora kod adolescenata u školskom okruženju radi sprečavanja razvoja mentalnih problema, te radi prevencije nastanka depresije među općom populacijom koja je izložena riziku od razvoja ovog poremećaja, izabrane su u **saradnji s entitetskim ministarstvima zdravlja**, a temelje se na nalazima da se većina aktivnosti prevencije i promocije koje provode CMZ-ovi provode upravo u zdravstvenim institucijama i školama. Na inicijativu CMZ-a Banja Luka i Mostar implementirana su dva **dodatna programa** prevencije depresije kod starije populacije i prevencije ovisnosti o kockanju kod djece i adolescenata.
- Ovom projektnom aktivnošću uspješno su ojačani **institucionalni kapaciteti** institucija javnog zdravlja za pripremu i evaluaciju programa prevencije i CMZ-ova za implementaciju takvih programa. CMZ-ovi su uspostavili odličnu saradnju **sa školama** u kojima su implementirali program namijenjen jačanju faktora za zaštitu mentalnog zdravlja adolescenata u školskom okruženju, kao i u **dispanzerima porodične medicine** u skrining program za depresiju.
- Pored toga, izrađen je i **modularni interaktivni priručnik** za stručnjake iz oblasti mentalnog zdravlja, školsko osoblje, nevladine organizacije i sve zainteresovane u provođenju preventivnog programa **sa školskom djecom**.
- Gotovo 2.500 osoba, **uključujući visokorizične skupine, poput djece i adolescenata, te starije populacije**, obuhvaćeno je sa četiri preventivna programa implementirana u 22 CMZ-a i ocijenjena od institucija javnog zdravlja.
- Ova aktivnost je imala velike koristi od **švicarskih stručnjaka** koji su svoje znanje o **prevenciji samoubistva** prenijeli na dvije radionice kojima su prisustvovali zdravstveni stručnjaci čije prisustvo na njima je formalno potvrđeno od strane institucija za javno zdravlje. Nastavak tih programa planiran je u Fazi III.

Rekonstruisani i obnovljeni objekti mentalnog zdravlja

- Kroz Fazu I Projekata su uspješno **poboljšani fizički radni uslovi potrebni za pružanje usluga mentalnog zdravlja**. Na osnovu pozitivnih utjecaja i identifikovanih prioriteta, rekonstrukcija i obnova CMZ-ova nastavljena je i u Fazi II. Putem aktivnosti ovog Projekta poboljšani su fizički radni uslovi u preko 60% CMZ-ova.
- Zbog ozbiljne štete koje su nanijele poplave iz maja 2014., aktivnosti rekonstrukcije i obnove CMZ-ova u Fazi II fokusirane su na centre javnog zdravlja pogođene i oštećene u poplavama. Nakon poplava su, u najpogođenijim područjima, **osnovana dva nova CMZ-a**. CMZ-ovi su bili veoma zahvalni na ovoj investiciji jer im je na ovaj način omogućeno pružanje usluga u sigurnom i funkcionalnom okruženju. Pored toga, u sklopu Projekta je nakon poplava pružena podrška programima kriznih aktivnost kojima se pomoglo u jačanju mobilnih timova CMZ-ova.

c. Smanjena je diskriminacija osoba s mentalnim poremećajima na nivou zajednica.

Udruženja korisnika implementiraju zajedničke programe borbe protiv stigmatizacije i diskriminacije.

- Strateška aktivnost Programa borbe protiv diskriminacije osoba s mentalnim problemima, kojom se, samim time, **doprinosi i njihovoj društvenoj inkluziji**, je veoma uspješna. Uspješno su ostvareni ciljevi programa koje su osmislila i implementirala udruženja korisnika u saradnji s CMZ-ima i drugim stručnjacima. 716 korisnika (52% žena) su direktno imali koristi od njih. Korisnici usluga su aktivnosti udruženja korisnika usluga u kojima su učestvovali opisali kao **prekretnice u njihovim životima**, te imaju vrlo pozitivno mišljenje o njima.
- 70% korisnika usluga mentalnog zdravlja je prijavilo zanemarivanje, loš tretman ili diskriminaciju u ustanovama **zdravstvene zaštite**. Kroz ovaj Projekat pružena je podrška razvoju i provedbi programa kojim se unapređuju pregledi kojim se kod ljudi s mentalnim poremećajima prepoznaju somatska oboljenja, što je kao posljedicu imalo to da se 90% korisnika koji su učestvovali u ovom programu očitovao zadovoljnijima uslugom koju su dobili od ljekara porodične medicine. Ovaj program implementirala su udruženja korisnika u sedam lokalnih zajednica, uz učešće 365 korisnika usluga (65% žena) i 157 stručnjaka za porodičnu medicinu (66% žena).

- Projektom je uspješno pružena podrška **osnivanju i jačanju udruženja korisnika**. Neka od njih su se uspješno prijavila za i implementirala projekte kojima nije pružena podrška u sklopu ovog Projekta. Udruženja korisnika su također imala koristi od stručne podrške koju je konstantno pružao profesor Norman Sartorius. Tačnije, kroz Projekat je pružena obimna stručna, tehnička i finansijska podrška njihovih kapaciteta za:
 - identifikaciju pitanja koja su važna za njihove članove i populaciju u njihovim zajednicama;
 - razvoj prijedloga programa orijentisanih na postizanje rezultata, a koji se tiču identifikovanog problema apliciranja za finansiranje;
 - saradnju i uspostavljanje mreža sa zdravstvenim stručnjacima i stručnjacima iz oblasti mentalnog zdravlja, kao i drugim stručnjacima, uključujući onima iz oblasti statistike, finansija, uprave i zapošljavanja, te lokalne vlasti;
 - vođenje programa i projekata, uključujući upravljanje finansijama;
 - implementaciju programskih aktivnosti i učešće u njima u ulozi koordinatora, trenera, istraživača;
 - prikupljanje podataka (koji nisu klasifikovani na osnovu spola), te organizacija praćenja napretka i ocjena rezultata, uključujući uočavanje promjena kod korisnika;
 - priprema izvještaja orijentisanih na rezultate, uključujući finansijske izvještaje.
- Implementiran je **program u oblasti odnosa s javnošću** u kojem je učestvovalo 13 osoba (6 žena), članova udruženja korisnika, iz pet različitih zajednica. Osposobljavanjem je značajno povećano njihovo samopouzdanje i motivacija, tako da su učestvovali u plaćenim aktivnostima, poboljšali svoj standard i kvalitet života, kao i društvene kontakte.
- Kroz Projekat je pružena proaktivna podrška inicijativama udruženja korisnika **nakon povratnih informacija dobivenih od korisnika** kroz radionice *brainstorminga* i izgradnje kapaciteta, provođenjem anketa i organizacijom fokus grupa i intervjua.

Programi koje su osmislili i implementirali korisnici usluga zaštite mentalnog zdravlja koji doprinose njihovoj društvenoj inkluziji.

- Aktivnošću ovog Projekta uspješno je kreiran rodno osjetljiv strateški okvir kao prvi teoretski i praktični dokument u BiH (priručnik) kojim se vode inicijative društvene inkluzije osoba s mentalnim poremećajima, a na osnovu pristupa poštivanja ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.
- Udruženja korisnika su uspješno koristila male grantove koji se odobravaju za manje projekte implementirane na nivou zajednice s ciljem povećanja društvene inkluzije osoba s problemima mentalnog zdravlja. U pet zajednica registrovane su pozitivne promjene u društvenoj inkluziji više od 350 osoba s problemima mentalnog zdravlja (48% žena) koje su počele učestvovati u raznim svakodnevnim aktivnostima u svojim zajednicama, dok je 34 njih (44% žena) učestvovalo u plaćenim aktivnostima.

Društveno poduzetništvo kao uspješan model društvene inkluzije i boljeg kvaliteta života osoba s problemima mentalnog zdravlja

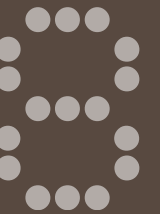
- Aktivnost društvenog poduzetništva provedena u sklopu ovog Projekta uspješno je pokrenuta u Fazi II, ali očekuje se da će potpuno razvijena i implementirana biti u Fazi III. U bliskoj saradnji s Projektom zapošljavanja mladih koji podržava švicarska vlada, i uz njihovu tehničku podršku, dva udruženja korisnika su dobila **njima posebno prilagođenu podršku** koja se sastoji od aktivnosti osposobljavanja, konsultacija, mentorstva i nadzora. Ovaj program su podržale i lokalne vlasti koje su dodijelile parcele za aktivnosti urbane agrikulture koje provode ta udruženja korisnika. Od ovog **plaćenog angažmana** direktnu koristi je imalo 34 korisnika usluga (15 žena).

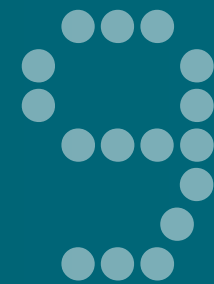
Usvajanje i dijeljenje znanja, te promocija mentalnog zdravlja kao jake komponente aktivnosti

- U sklopu Projekta se konstantno pruža podrška istraživanjima i studijama koje pružaju vrijedan uvid i informacije o važnim pitanjima vezanim za mentalno zdravlje. Korisnici i stručnjaci su zajednički analizirali **puteve kojim se unutar sistema zaštite mentalnog zdravlja kreću pacijenti**, te su izrađeni i distribuirani nalazi i zaključci sa konkretnim preporukama. Najvažnije preporuke za rješavanje nedostataka u pružanju usluga uključene su u razvoj Faze III strateške aktivnosti. Udruženje "Zajedno" Banje Luke, uz pomoć akademije i stručnjaka iz oblasti zaštite mentalnog zdravlja, predvodilo je i koordiniralo istraživanje o **opterećenju kojem su podvrgnuti članovi porodica** koji se brinu o osobama s problemima s mentalnim zdravljem.
- Pružena je podrška razvoju **rodno osjetljivog vodiča s programima borbe protiv stigmatizacije**, a s ciljem izrade okvira i praktičnog alata za buduće aktivnosti borbe protiv stigmatizacije zasnovane na dokazima. Nacrt ovog vodiča bit će ažuriran u sklopu Faze III, nakon ocjene do sad implementiranih programa.
- Kroz Projekat je dosljedno implementirana i podržavana **promocija mentalnog zdravlja** koje su sastavni dio njegovih aktivnosti i programa. Profesor Norman Sartorius, ugledni i utjecajni stručnjak iz oblasti mentalnog zdravlja, učestvovao je u značajnom broju javnih događaja, uključujući nekoliko TV gostovanja u programima koji se prate u širem regionu, a koji su obuhvatali teme vezane za stigmatizaciju i diskriminaciju osoba s problemima s mentalnim zdravljem. Praćena je **vidljivost** aktivnosti koje se provode u okviru Projekta i rezultati su veoma dobri. **Mjere koje se provode s ciljem borbe protiv stigmatizacije i javne diskusije** će biti nastavljene i u Fazi III.

Podrška deinstitucionalizaciji osoba s problemima mentalnog zdravlja

- Kroz Projekat je uspješno pružena podrška provedbi međusektorskih akcionih planova entitetskih vlada s mjerama navednim u odluci Evropskog suda o **zaštiti ljudskih prava osoba s problemima mentalnog zdravlja koje su smještene na dugoročan tretman u institucijama socijalne zaštite**. Radna grupa u FBiH izradila je nacrt dokumenta u kojem se definišu standardi za procjenu osoba koje treba uputiti na institucije socijalne zaštite s ciljem realizacije obaveze kreiranja uslova za reintegraciju osoba s problemima mentalnog zdravlja u zajednici koje su preuzele vlade u BiH. U RS-u se radi na uspostavljanju međuresorne radne grupe koja će provoditi terenske posjete s ciljem evaluacije odabranih institucija socijalne zaštite.

VIDLJIVOST ASOCIJACIJE XY ZA 2017. GODINU

„Iznimno je važno otvoriti medijski prostor o temama koje aktualiziraju problem iz oblasti zdravstva i obrazovanja. Ključni problemi i reformska pitanja iz oblasti zdravstva su zanemarena ili se sporo rješavaju. Shodno tome, a imajući u vidu i činjenicu da gledaoci imaju rijetke prilike da se o tome informiraju, svaka organizirana debata, posebno u televizijskom programu, gledaocima osim informiranja daje mogućnost da saznaju ono što ih najviše i zanima. Kako ostvariti svoja prava na zdravstvenu zaštitu, o stanju u sektoru zdravstva, ali posebno koje institucije su važne da riješe njihve probleme, i na koji način. Naravno, elaborirajući teme iz oblasti zdravstva, posebno je važno prezentirati i zdrav način života, ali i preventivne mjere kako bi se preduprijedili ili na vrijeme detektirali problemi. U konačnici precizirale institucije i državni organi koji sistematski moraju da urede ovu oblast. Dakle, važnost obrade tema iz zdravstva je mnogostruka.“

Sanjin Bećiragić, direktor programa TV1 i MREŽA

Veliku ulogu u transparentnost i učinkovitost projektnih aktivnosti Asocijacije XY u dosadašnjem radu nose bh. ali i regionalni mediji. Dajući podršku dosadašnjem radu i aktivnostima od sveopćeg društvenog interesa kojima se bavi Asocijacija XY, mediji putem svojih kanala (web portala, RTV servisa, novinskih agencija, magazina, dnevnih novina...) nalaze put kojim informacije dolaze do svakog doma u našoj zemlji. Podrška javnosti koju ima Asocijacija XY rezultat je predanog rada domaćih i regionalnih medija putem kojih se prenose informacije ali i vlastitih kanala komunikacije.

Aktualne teme od sveopćeg društvenog interesa koje su karakteristične za Asocijaciju XY, kanalisane kroz web stranicu, društvene mreže (Facebook, Twitter, Youtube i Soundcloud) dali su veliki doprinos u svakodnevnoj komunikaciji sa onima koji prate i kroz interakciju aktivno učestvuju u našem radu. U toku 2017. godine, dosegnuti broj osoba koje su vidjele naše sadržaje putem ovih kanala komunikacije iznosi 354.710. Do sada je Asocijacija XY registrovala 25.800 pratilaca i preko milion i po pregleda na društvenim mrežama.

DRUŠTVENE MREŽE ASOCIJACIJE XY

(Facebook, Twitter, Youtube, Soundcloud)

25.800
PRATILACA

1.500.000
PREGLEDA

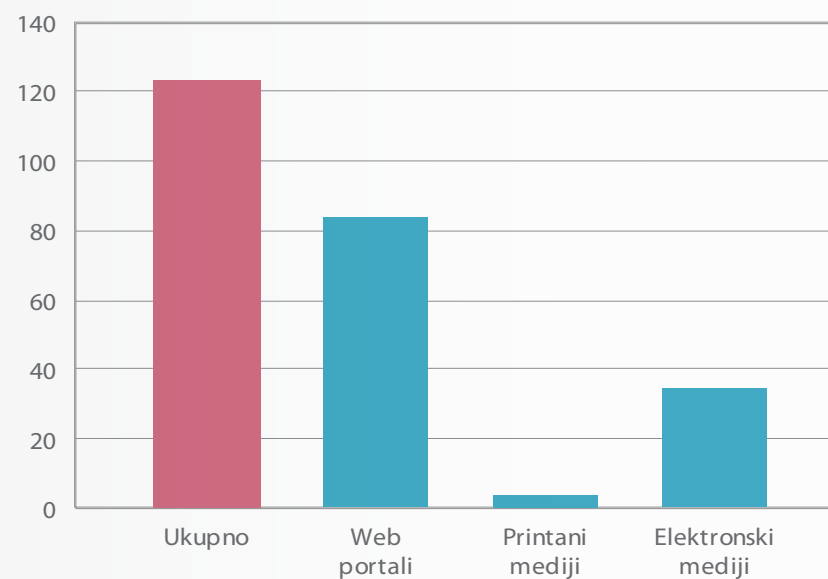
MEDIJI KOJI SU NAJVIŠE PRATILI RAD ASOCIJACIJE XY U 2017. GODINI:

1. BHRT 2. FENA 3. N1

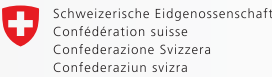
Iako bh. medijsku scenu karakteriše izuzetno veliki broj medijskih kuća (45 TV stanica, 145 radio stanica, 6 javnih servisa, 12 dnevnih novina, preko 90 magazina, 6 novinskih agencija) na teritoriju gdje živi oko 4 miliona stanovnika, Asocijacija XY uspjela se pozicionirati kao pouzdan i stručan partner i saradnik u oblasti zdravstva i obrazovanja. Ova godina će biti upamćena kao godina čestih gostovanja Asocijacije XY i na regionalnim medijskim kućama.

O Asocijaciji XY u protekloj godini objavljeno je 123 neplaćenih TV i radio priloga, emisija i tekstova koji na izuzetno pozitivan i inspirativan način prikazuju AXY, njezino djelovanje, ali i donatore, vladine institucije i partnere. O Asocijaciji XY najviše su izvještavali web portali i elektronski mediji ali podrška nije izostala niti od printanih medija i novinskih agencija. Interes za programske oblasti AXY pokazali su, kako javni RTV servisi, tako i privatne bh. i regionalne medijske kuće.

Medijske objave prema vrsti medija

DONATORI I PARTNERI

Švicarska agencija za razvoj i saradnju SDC

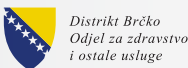
Evropska unija

BOSNA I HERCEGOVINA
Federacija Bosne i Hercegovine
Federalno ministarstvo zdravstva

Министарство здравља и
социјалне заштите
Републике Српске

PROSVJETNO PEDAGOŠKI ZAVOD
BPK-a GORAŽDE

AKAZ
Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u FBiH
Agency for Healthcare Quality and Accreditation in FBiH

Министарство сигурности Босне и Херцеговине
Муниципално беоједноуосту Босне и Херцеговине
Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina

ASOCIJACIJA XY

URED U SARAJEVU

Danijela Ozme br. 12
71 000 Sarajevo
Tel: 033/ 260 – 615
Fax: 033/ 260 – 617
e-mail: bhfpa.xy@bih.net.ba

URED U BANJA LUCI

Pave Radana 40
78 000 Banja Luka
Tel. 051/215 211
e-mail: bhfpa.xy@bih.net.ba

facebook.com/AsocijacijaXY

twitter.com/AsocijacijaXY

youtube.com/AsocijacijaXY

www.xy.com.ba

ASOCIJACIJA XY